

c) lunarno-mitski sloj, koji je najdalje raširen po Africi:

d) negerski manistički sloj, koji je Bambuti samo površno dodirnuo (235).

»Postanak pigmejske vjere u Boga, kaže o. Schebesta, može se po prilici ovako prikazati: Pračovječanstvo je najprije imalo jedno iskustvo o Bogu, jedan doživljaj o Bogu, koje je proizlazilo iz životne zajednice s njim, jer je Bog živio na svoj način među ljudima. Iz tog doba potječe predaja o stvaranju, o dobrom Bogu Ocu', o raji. Iz tog doba potječe također predaja o prvom grijehu i njegovim zlim posljedicama, o bolesti, smrti, gubitku Boga. Ali prekid s Bogom nije bio potpun. Bog se još brinuo za svoju djecu organiziravši njihov gospodarski i društveni život. No budući da čovječanstvo nije moglo preboliti gubitak Boga, počelo je njihovo traganje za Bogom. Posljedica tog traganja bila je, ukoliko se radi o Pigmejcima, povoljna. Oni su sebi sačuvali prvotnu sliku Boga u simbolima. Dakako ideja o iznadsvjetskom Bogu je izbljedita i ustupila mjesto ideji o Bogu neba (kao lunarni Bog) i njegovom pojavnom liku kao Bogu šume. Manje se ocrtavaju obrisi božanstva u carstvu pokojnika« (168).

»SLUČAJ« TEILHARD DE CHARDIN

Mijo Škvorc D. I.

Prošle godine, 30. lipnja, Sveti oficij uputio je katoličkom svijetu »monitum — opomenu« što se tiče djela Isusovca Petra Teilhard de Chardina. Glasi ovako: »Quaedam vulgantur opera, etiam post auctoris obitum edita, Patris Petri Teilhard de Chardin, quae non parvum fervorem consequuntur. Praetermisso iudicio de his quae ad scientias positivas pertinent, in materia philosophica ac theologica satis patet praefata opera talibus scatere ambiguitatibus, immo etiam gravibus erroribus, ut catholicam doctrinam offendant. Quapropter Eminentissimi ac Reverendissimi Patres Supremae Sacrae Congregationis Sancti Officii Ordinarios necnom Superiores Institutorum religiosorum, Rectores Seminariorum atque Universitatum Praesides, exhortantur ut animos, praesertim iuvenum, contra operum Patris Teilhard de Chardin eiusque asseclarum pericula tutentur.

Datum Romae, ex Aedibus Sancti Officii, die 30. iunii 1962.«

To već drugi puta Rim službeno upozorava na djela patra Teilharda i na njihovu prikrivenu opasnost. Prije šest godina pretekla je u tome sveti Oficij Kongregacija za Sjemeništa i Sveučilišta. Znači, da je u katoličkom svijetu Pater Teilhard postao — što se veli — »slučaj«. O njemu se sve više govori, raspravlja i sudi. Ljudi umni i utjecajni uza nj pristaju ili protiv njega ustaju. Svakako, kao neki novi signum contradictionis u ovo izbezumljeno vrijeme Teilhard nešto znači. Ako se potsjetimo, da je u svijet bačena vijest iz Moskve o izdanju patrovih djela na ruskom jeziku, onda je to dvostruko zanimljivo. Potrebno je stoga, da i mi upozorimo na nj.

Napomena o životu i djelima. — Teilhard je napustio naš planet prije osam godina, točno na Uskrs 1955., a da nije po svoj prilici dorekao svoje završene misli. Za nas je i ovo, što nam je ostavio u nekoliko

stotina svojih članaka i knjiga dosta, kako bismo upoznali jedan bogat i misaon život. Veoma zanimljiv život. Francuz, porijeklom plemić iz Auvergne, inteligentan, duhovit, šarmantan i kao čovjek i kao pisac, pjesnik i kritički znanstvenik, gotovo mistični vizionar i uzoran svećenik — sve to ide u legitimaciju oca Teilharda. Odgojen u brojnoj kršćanskoj obitelji, produbio je religiozni život kao isusovački đak, da s osamnaest godina stupi u novicijat Ignacijeva Reda. Kao mlada klerika hvata ga ljubav prema prirodi i pozitivnim znanostima i prati ga kao nerastavna strast do samoga groba. I u Kairu kao mlad profesor, i u teologiji u Jerseyu, i kasnije u svojoj »slatkoj Francuskoj« stalno razmišlja o razvoju zemlje i o fosilima, koji dešifriraju tajanstvenu povijest, što je napokon i nas rodila. Kad je iza dovršenih bogoslovskih studija svršio geobiološki i paleontološki fakultet i položio doktorat, postade profesorom na Katoličkom Institutu u Parizu. Uz profesuru bavi se i duhovnim vodstvom. Studenti i profesori vanredno ga cijene i slušaju. Život ga ne ostavlja u kakovu kabinetu ili muzeju. Njegova radna soba postaje cijela zemlja. Započe trka preko mora i oceana, preko rijeka i pustinja, preko golemoga azijskog kontinenta, zatim preko Amerike i Afrike. Nemoguće je opisati sve njegove znanstvene ekskurzije. Kina mu je postala drugom domovinom. Ona mu je donijela svjetsku slavu, kad pronađe pekinškoga čovjeka — Sinantropusa u Šukutjenu. Pater je definitivno utvrdio periodu, kojoj to biće pripada, i nepobitno je dokazao, da je to bio čovjek. Iza toga je prokrstario Kinom, Mongolijom, Japanom, Indijom, Burmom i Javom. Piše svoje rasprave, dopisuje se s najuglednijim paleontolozima, sam Osborn izdaje u Americi 1931. o njemu prvi značaki prikaz. Posljednji svjetski rat sproveo je blokiran u Pekingju. Relativno miran i okružen toplim prijateljstvom napisao je u Kini svoja najzrelija djela. I ono najglasovitije — *Le Phénomène humain*. Iza rata vraća se u Francusku, gdje ga zasipaju častima. Postaje časnik Legije časti, član Akademije znanosti, a nude mu i mjesto na Collège de France. Poglavari se tome protive, pater ih savršeno sluša. Crkva o njemu prilično sumnjičavo govori. Krug se patrovih prijatelja širi sve jače izvan katolicizma. Preminuo je, rekosmo, na uskršni blagdan 1955. kako je sam zaželio. Iza smrti izdadoše mnogo njegovih djela u golemim nakladama. Prevode ih na razne jezike.

Na u k a. — Iz monituma svetog Oficija ne ćemo razumjeti oca Teilharda.

Moramo posegnuti za njegovim djelima, koja su podvrgnuta opomeni, i čitati ih. Onda tek čovjek vidi, zašto se je Sveta Crkva pobrinula, da njena djeca dobro razumiju, što njen odani sin Teilhard piše.

Nauka ovog učenog Isusovca nije tako jednostavna, kao što je jednostavna njegova temeljna vizija svijeta i života. Naći ćemo u njoj mnogo teških pitanja, koja katolike, napose bogoslove, moraju pozanimati. Makar Teilhard na njih odgovarao, katolički mislioci ne će biti zadovoljni. Na kraju ovog malog prikaza reći ćemo, zašto.

Ponajprije moramo orisati njegov svijet ideje i vizije. Veličanstven je, to svi priznaju, makar ga svi i ne prihvaćali. Njegova je snaga u znanstvenoj pedlozi, upornoj dosljednosti i jedinstvu, koje se ne kida ni kod najkritičnijih zavoja svemirskog razvoja. Da vidimo.

Kozmogenez a. — Teilhard je prvi put počeo gledati svemir i svemirska zbivanja zaokruženo, kad se je u mladosti sreo sa svetim Pavlom. Mladog su bogoslova i patra Pavlove izjave o jedinstvu i podređenosti svega Kristu,

o redosljedu bića od stvorenja do Boga, tako zaokupile, da im se nikad više nije oteo. Kao sve jači i prođorniji znanstvenik donosio je kasnije novi materijal na to duhovno ognjište. Planula je vatra, silna i žarka.

Drugi put je osjetio radost nad svijetom i njegovom sudbinom, kad je dočitao Bergsonovo veliko djelo o Stvaralačkoj evoluciji. Kasnije će svoj sistem ograditi od sistema tog velikog mislioca. Ali će crte, što ih je Bergson utisnuo ili sam ili preko svoga drugog učenika Eduarda le Roy u dušu patra Teilharda, ostati trajno vidljive.

Treći je utjecaj probio iz vlastita znanstvena proučavanja. Teilhard je bio prvoklasan učenjak, priznaju i najgorčeniji njegovi protivnici. Kao paleontolog i geobiolog, ponešto i kao etnolog, pa i kao povjesničar, ušao duboko u slojeve zbivanja, mjerio ih sa svom akribijom, procjenjivao neobično točno. Taj ga je studij vodio kroz minula tisućljeća, kroz nebrojene promjene u razvojnoj sinusoidi svemira, kroz jednu dirljivu i mrtvu epopeju, što se odigrala na planetuljku i satkala naš današnji usud.

Iz ove tri vrela potekla je slijedeća vizija svemira, života i čovječanstva.

Kao malo tko u našem stoljeću pater Teilhard je uvjeren, da je sav razvoj svijeta — Evolucija. Da je sve niklo u dubinama materije, koja je — od Boga stvorena, to se razumije — nosila odmah početka skrite potencijale, što će se razvijati u sve savršenije oblike bića. Za nj je materija, kao čudna »vagina« svemirskog rađanja, po sebi dvojaka, dvolična: vanjska i nutarnja. Na to učenjaci nisu obraćali dovoljno pažnje. Zato se jedni zanesoše njenim materijalnim likom, te se survaše u goli materijalizam. Drugi su joj otuđili duhovnu stranu, pa je prebacili u autonomnu zonu bića, i postali su ogorčeni spiritualisti. Teilhard misli, da je u srcu same stvari našao rješenje i za jedne i za druge. Materija je mati sve materijalnosti, i u to nitko ne sumnja. Ali je ta ista materija ponijela u sebi i onaj lik, što će se razvijati sve jasnije u sve puniju svijest. Materija naime ima vanjski i nutarnji lik — Dehors i Dedans. Vanjski se očituje kroz tangencijalnu, a nutarnji kroz radijalnu energiju. Vanjski oblikuje sve moguće homogene situacije i veze bića. Na tome počivaju svi zakoni naše mehanike i vanjske fizike. A nutarnji lik — Dedans — kao da svaku česticu, u kojoj prebiva, oživljava. Daje joj smisao ne samo za taj tren i za tu okolinu, nego za razvoj i za budućnost. Nosi je radijalnom energijom ususret sve bogatijim unutarnjim vezama i sve vidnijoj evoluciji. Nutarnjost materije skriva u sebi pravisjet, početak svega svijesnoga spiralnoga razvitka. Ta će svijest dozrijevati po zakonu kompleksifikacije, a to znači — da će sve jača zajednica svijesne materije i sama nužno biti svjesnija! Tako se svijet makromolekula pretvara u svijet organika, a ovaj u svijet praživa, praživ u mnogo svijesnije više živo biće, koje će se napokon sasvim približiti — čovjeku. Tako golema oluja svemira, što ga raznosi iza prvobitne praeksplozije u nepoznato, nije besmislena. U svojim pojedinim točkama kvalitativno se diže, javlja u savršenijim oblicima. Otkriva zagonetnu paralelu, koja postoji između sve kompliciranije materije i sve bogatije svijesti. Materija je postigla svoju svrhu: postala je mati svega života. Mati sve svijesti. Mati svega razvojnoga bogatstva u svemiru.

Biogeneza. — Teilhard je »protumačio« postanak života iz nutarnje zakonitosti materije. Nije mu bilo odveć teško opisati razvoj života sve do danas. Početak živih bića, jasno, skriva se u najmanjim oživljenim naku-

pinama makromolekula. Gubi se u maglama spoznaje — u dubini gotovo nepoznatoga. Teilhard zagriženo tvrdi, da se mora sve tumačiti samo onako, kako je moguće... Ako naime imamo u svijetu samo jedno biće, koje pokazuje dvojaku narav, nutarnju i vanjsku, onda je po zakonu opće analogije jasno, da je sav svijet slično građen. Svaki je atom podređen tome zakonu, baš kao i svako biće. Zato je život najjasniji eksplikat onoga, što se nalazi u samom tkivu materije.

Drama života, odigrana u biosferi, u toj kožici planeta, iznad barisfere, litosfere i hidrosfere, uistinu je veličanstvena. Ne moram popisivati svih razvojnih struja, što ih Teilhard znački kao paleontolog riše. Njemu je ta prapovijest otvorena ko na dlanu... Gleda i priča, kako su nastajali razni filumi, obitelji, koljena, rodovi i vrste... Pred očima mu plamsa film, u kome izranjaju svi sedimenti života — od mikroba do sisavaca. Napose je zanimljivo ispitati, kako su pojedini odvirci iz jezera života sretno prošli kroz okrutne razvojne kušnje. Kako su se napokon formirali u posljednje svoje izdanke. Teilhard pozna i one druge, neuspjele i zaustavljene, koji izginuše nekom teškom nesrećom. Naprosto zajaziše svoj daljnji razvitak i propadoše u mraku neuspjeha...

Ništa mislim nije ugodnije od tog smionog učenog krstarenja, kojim vas Teilhard vodi silnom pučinom evolucije. I dok vam tumači, kako je evolucionistička teorija jedino ispravna za tumačenje svijeta i svega života. Današnji učenjaci, većinom evolucionisti sve širega i sve savršenijega tipa, nisu u neprilici, kad slušaju ovakove stvari.

Antropogeneza. — Nije za Teilharda najzanimljivije poglavlje prijelaz makromolekula u žive organizme. Njega mnogo više zanima postanak čovjekove svijesti. To je kritična točka, jedna od najopasnijih, radi koje je Monitum svetog Oficija doviknuo svima, neka paze. Teilhard je i samoga čovjeka shvatio kao jedan član u tom golemom nizu života i svemirskog zbivanja. I čovjek je samo jedna stepenica više. I čovjek je dignut istim zamahom razvoja, koji je prije njega neštedice porazbacao sve druge oblike širom Zemlje. Kad je — upotrijebimo Teilhardovu sliku — kad je temperatura došla do kritične točke, voda je prešla u novo stanje. Kad je svijest doprla do svoje kritične točke — i to pomoću razvitka mozga; cerebrializacije — prešla je u novo stanje. To stanje je — refleksija. Najinteresantnija pojava svemira. Nadvijanje materije nad samu sebe, koja nosi ime — duha. To je svojstvo bića, da može mirno pregledati ne samo povijest, motriti sebe i stvari oko sebe, sustavno pratiti svoje korake; nego može planirati svoju budućnost. Pojavilo se, dakle, perspektivno, otvoreno biće, graditelj povijesti. Njegov postanak nije samo nastavak, to je prava novost. Nije to nova koža na planetu. Zemlja je po čovjeku dobila svoju dušu. Teilhard je u jednoj bilješci svoga djela o Čovjeku fenomenu napisao, da spiritualisti mogu slobodno računati i s drugim uzrocima, koji ostvariše čudo čovjekove pojave. Tom je noticom izbjegao najtežu osudu, koja bi se morala srušiti na njegovu koncepciju — kao da bi se duh razvio iz materije potiskom i razvojem materije same.

Najljepše stranice — pniznajemo — slijede. Teilhard je kao filozof za mnoge sumnjiv. Kao paleontolog ni za koga. Kad je od ove kritične točke postanka čovjekove svijesti povukao liniju sve do nas — onda je to nastavak ljudske pobjede. Pater suvereno opisuje, kako se je kroz nekoliko perioda to umno i slobodno biće snalazilo, granalo, širilo, sve jače i sve

korisnije osvještivalo. Pokazuje sve moguće meandre, kojima je čovječanstvo krivudalo da naseli kopna, formira kulture, izmiješa civilizacije.

Zanimljivo, da Teilhard ne prestaje s opisom, kad stigne do naših dana. Kao da tu počinje njegov najveći interes. I čitavo patrovo djelo dobiva odatle novi sjaj. Zanima ga, kakva sudbina čeka čovjeka na putu dalje, na putu u budućnost. Kamo to kreće karavana ljudstva? Kamo nas vodi povijest — kronično vedra i kronično užasna? Da li se pred nama otvaraju jezoviti ponori? Hoćemo li prekinuti sve u katastrofi, nekako na po puta svoga razvoja? Ili se možemo nadati jednom boljem, ljudskijem, sretnijem svijetu? Ima li zakon evolucije i nadalje kakovu riječ? Hoće li čovjek pronaći u sebi i oko sebe sile, koje ga mogu preobraziti u sretnog vladara svemirske i svoje sudbine? Hoće li se evolucija zaustaviti ipak u čovjeku, makar iza tolikih znanstvenih preinaka morao napustiti mjesto u kozmosu — kad je, znamo, zemlja bačena u sunčevu elipsu, a sunce zgurano na pobočnu stranu galaksije, a galaksija izgubljena u jednoj od nebrojenih familija zvijezda...? Što je s čovjekom? Pripada li mu središnje mjesto naprosto zato, jer uživa sve puniju i sveobuhvatniju svijest? Teilhard je — o tome treba biti na čistu — velik optimist. Njega ne plaši čovjek. Niti budućnost. Ni znanost. Protiv svih egzistencijalističkih mračnih slutnji uvjeren govori, da za čovjeka sada istom nadolazi čas, u kom će osvojiti svoje pravo mjesto. Njegova će svijest preko znanosti otkrivati sve više prostora, roniti sve dublje u vrijeme, predviđati sve točnije budućnost, otkrivati sve snažnije sile čovječanstvu na korist. A koncentrat svega bit će u čovjeku samome. Čovjek je križište, gdje se svijesno vjenčaju sva prava i sve odgovornosti.

Umetnimo jednu refleksiju: Evolucija Teilhard de Chardina nije Darwinova, Buffonova, niti Huxleyeva evolucija. To je finalistička, svršna, smišljena evolucija. Obuhvata ne samo struju života, nego svu sudbinu i razvitak svemira. U njoj se otkriva sve, što je nastalo ili što nastaje. Možda je Teilhardova evolucija, tako golema i svršna, optimistička i optimalna, najbližnja onim zaokruženim sistemima, koji nisu ničega prešutjeli — kao što je Hegelov i Marksov. Samo i tu zijevaru nepremostive razlike. Teilhardova je evolucija unaprijed — smišljeno — upravljena prema čovjeku. Prema našoj vrsti. I s nama je dosegla vrhunac. Da. Ali samo tako, da i čovjek evolviraju prema većoj savršenosti. Dalje mu nije potrebna specijalna morfološka metamorfoza. Organi su mu razvijeni, svijest u njemu ključa, sloboda u njemu caruje. Ali čovjek poprimala sve jaču svijest zajedništva, kolektivne svijesti, općega našega udesa. On to shvaća. Barem u svojim najvidovitijim pretstavnicima. Takvi ljudi jamče, da može porasti i svijest čitava roda. Zato je Teilhard uvjeren, da se na historijskoj trasi pomićemo sve bliže idealu. Da postajemo kao vrsta sve savršeniji, da se približavamo sve divnijem stanju, koje će čovjeka obdariti neslućenom radošću i srećom.

Kristogeneza. — Čovjek nije prepušten sam sebi. To je njegova duboka svijest i sva nada. Na horizontu ljudske budućnosti sja jasna zvijezda. Točka, odakle svima zrači sav smisao. Teilhard je zove »točka Omega«. To je ideal, koji mora blistati pred očima duha, kako bi se duh potpuno snašao. Točka Omega nosi u sebi i sve odlike, koje izbijaju iz naših težnji, naših misli i planova. U sebi nosi ne samo svijest o najvećim i najpotrebnijim ljudskim tajnama, kao što su sudbina duše i blizina Boga. Ona mora biti najbolje, što možemo zamisliti, i najsvetije, što možemo poželjeti.

Mogao bi tkogod pomisliti, da je to lijepa tlapnja. Nešto nalik na Anzelmov ontološki dokaz iz seciranja ideje same... Nije tako. Točka Omega nije samo poželjna. Ona postoji! Već je dana našoj povijesti, usječena je u naš život. Pretpostavljena je ljudskoj svijesti. Teilhard je pred njom sav očaran. Iz nje izbija svijetlo, koje tumači sav mrak evolucije; u njenom sjaju razumijemo i ono, što nadolazi. Ona je opravdanje svemirskoga burnoga tijeka kroz milijarde godina. Ona tumači, čemu rasap i okupljanje materije u svemirskim bezdanima, njeno stravično komešanje i sve budnije koncentriranje; čemu kompleksifikacija i sve jači razvoj svijesti, otvaranje bića i širina ljubavi; čemu — čovjek.

Teilhard je stao pred Isusom Kristom. U njemu je ugledao ono, o čemu je sanjala sva njegova znanost. Svi su indikativi, koji su obilježili putove materije, života i čovjeka — vodili do Kristova podnožja. Krist je pokazao, Krist nosi u sebi sav ideal, svu pomišljenu idealnost, za kojom čovječanstvo mora sve svjesnije čeznuti.

Tu je, dakako, za Teilharda i prestao strogi posao znanstvenika. Nadolazi razmatranje teologa i mistika. Na stranicama njegovih djela odsijeva bljesak Isusa Krista. Njemu, točki Omega, odzvanja najdublja pjesma. Zahvalnost i poklon. Ko da vadi neke retke iz Pavla i Ivana, pa na vrhunac samoga čovječanstva — a to znači kvalitativno na vrhunac svemira, na vrhunac svega razvoja — stavlja Isusa Krista. U njemu napokon pronalazimo otkupljen sav uzdah svijeta. U njemu se oslobađa sva materija. U njemu najdirljivijim kantikom adorira svijest čovječanstva.

Tim je Teilhardova vizija završena. Za ovaj svijet nema više što reći. A za budućí — to i nije posao obična čovjeka. O tome autentično govori — samo Bog.

Kad je govor o Kristu, govor je — razumije se — i o kršćanstvu. Zato Teilhard uči, da je kršćanstvo, kao Kristova nauka savršenosti svijeta, jedino kadro pratiti čovjeka na putu budućnosti kao pratilac i učitelj sve svjesnijega roda. Kršćani mogu i moraju prije svih ostalih dozrijeti u neizmjerne svijesti zajednice. Bratstva. Oni moraju stopiti svoje svjesne monade u golemi blok svijesti. I svoje male iskre ljubavi u golemi svjetski požar dobrote. Tako će Krist — idealna točka Omega — preko njih prodrijeti dublje u čovjeka. Dirnut će ga, preporodit će ga i privesti k Ocu. Povijest svemira za kršćanina — kako vidimo — i nije ništa drugo, već daleka priprava preko materije za život, za čovjeka, za Krista, za posljednji sjajni eshaton svega u Bogu.

Svijetlo i sjena. — Mnogi su vizijom oca Teilharda očarani. Mnogi njime poučeni počeše ljubiti Krista. Znamo da se njime oduševljavaju znanstvenici (Chauchard, de Monfreid, de Broglie, pa i agnostik Julian Huxley...), državnik Senghor, kritik A. Rousseau, filozofi Berger i Tresmontant, teolozi Wildiers, Daniélou, de Lubac... Nevjernici se sve oduševljenije zanimaju za njegove ideje. Mnogi misle, da je to prvi puta iza neoprostive rastave religije i znanosti — iza Srednjega vijeka — jedan smion i uman čovjek pokušao prebaciti čvrst most, da opet spoji rastavljene svjetove. Zato su patra Teilharda u zanosu prozvali najvećim filozofom stoljeća, a neki preuzetno i najvećim misliocem svijeta uopće. Isusovcima osim čestitaka stižu dobronamjerne pripomene. Tako im je u listu *Le Monde* J. Madaule poželio sreću u ovoj misaonoj avanturi... Da se — veli — ne bi nasukali na sprudu kritike i neprijateljstva a propali s ovim značajnim pokusom. Dva su isu-

sovačka pokušaja — oba presudno značajna — u povijesti kobno propala. Misijski u Kini i socijalni u redukcijama Paragvaja. Službeni kurs Crkve nije shvatio, o kakvim se eksperimentima u krilu povijesti radi. I sada — nastavlja Madaule — jedan Isusovac kuša premostiti najdublji prepad, koji je Crkvu za dugo osiromašio i odbio joj nebrojene duše. Teilhard je htio svim znanstvenim aparatom doći do duša, koje razumiju samo govor nauke. Htio ih je otvoriti istini, koja se — kako on misli — veže uz našu narav. Htio im je pokazati, kako su na dobrom putu, neka samo slijede svoje nutarnje nagnuće, koje ih tjera prema sve jačoj ljudskoj svijesti i sve djelotvornijoj čovječanskoj ljubavi. Tako će doći do vjere — točnije, doći će do osobnoga Krista, koji je pokazan i darovan kao rješenje mračne zagonetke, što im muči dušu.

No ni protivnici Teilhardovi ne šute. Sada se svi mogu slobodno predati iza službene opomene Rima. I dobro je da ne šute. Dobro je, da Rim progovara. Dobro je, da i mi sve to razumijemo. Jer u djelima patra Teilharda uz nesumnjivo svijetle i sunčane stranice ima dosta sjene, gotovo i mraka. I o tome treba reći riječ dvije.

Ne ćemo pohvaliti samo njegove iskrene nakane, njegova neporočna redovničkog života, njegovih znanstvenih uspjeha; pohvalimo slobodne i mnoge teze, koje je razvio; pohvalimo i njegovu osnovnu viziju evolucije života, koja nas ne smije nimalo mučiti. Sve je to spojivo s kršćanstvom. Razvoj svijeta potpuno je naša ideja. To je jedan od naših dinamičnih momenata. Naš Bog nije nikakvo biće, što drijeva. Ni svijet ne spava. Bog se ne razvija, jer je savršen. Ali je razvojno pokrenuo svijet, da mu potane sve sličniji. Sve privlači golemom ljubavlju, kojom sve pokreće — hos eromenon, kao ljubljeno biće, ako ćemo vjerovati stariškom misliocu Aristotelu. Ne mora nas zabrinjavati ni Teilhardova misao o postanku života iz nežive materije. To je filozofska teorija nalik na tolike druge, što ih s većim ili manjim uspjehom brane drugi misiloci (Dauvilliers, Oparin, Lecomte du Noüy...) Skolastički se može tvrditi, da se život izvodi e potentia materiae. Isto se tako smijemo nadati s Teilhardom, da je čovječanstvo na putu sve jače zajedničke svijesti. Budućnost se otvara sve kolektivnijem i sve socijalnijem tipu života. Teilhard je, na primjer, uživao 1954., kad je bila ostvarena misao o geofizičkoj godini za čitav svijet. Klicao je radi ustanove UNESCOa. Štogod je nosilo pečat općega, planetarnoga, zajedničkoga, njemu je zvučalo gotovo kao katoličko, sveopće i Kristovo. To, dakako, ne ide pod osudu. Osim toga i mi priznajemo, da je Krist jedini ugaoni kamen svijeta, napose čovjekova roda. On je glava i središte. Svemir se u njemu pribire, ne kvantitativno, nego kvalitativno. U njemu se materija oslobađa preko čovjeka, a čovjek pobožanstvenjuje preko Božjega Srca. Pročitajmo Pavlove pise poslane u Rim, Kolose i Efez...

No i najveći štovatelji patra Teilharda (Tresmontant, de Lubac) priznaju, da neke stavke u ovom sistemu treba dobro tumačiti, neke korigirati. Za njih Teilhard nije čovjek bez vjere, kako ga je sumnjičio msgr. Parente. Njegova nauka nije naturalistički misticizam, kako misli p. Filip od Presv. Trojstva.

Ponajprije, makar p. Daniélon i ne misli tako, Teilhard nije bio filozof. Nije bio ni teolog. Tvrdio je doduše, da mu je skolastika otvorila širok put misli i da ga teologija hrani svježinom. Nikada nije sasvim proživakao teških misaonih termina, kao što su supstancije, osobnost, nadnarav, milost, grijeh, eshaton... Osim toga, jezik mu kliznu u dvojaku nezgodu. Bio je

pjesnik, pa je mnogo toga maštovito shvaćao i prikazivao. Riječi su robovale jakim slikama, koje nisu bile česte kao skolastičke ili kantovske ideje... A zatim — on je i sam neke riječi stvarao. Bili su to izrazi za teške pojmove, kao što su pojmovi o postanku svijesti, duše, čovjeka... Njegov se rječnik približio znanstvenom, ali je napustio hijeratičku svečanost i točnost skolastičke terminologije.

Sve bi se ovo dalo podnijeti, jer su i drugi pisci tijekom povijesti kovali originalne hapaks legomene, a da radi toga nisu upali u krivovjerje — spomenimo samoga Apostola Naroda, pa Augustina i napokon brata Tomu Akvinskoga. Ima u Teilhardovim spisima nešto nespretnije i nesretnije od nespretnih riječi. To su ili nedorečene ili krivo izrečene misli. Evo nekih:

Prije svega — u samoj ideji evolucije treba razlikovati, što je sigurno, što dvojbeno, što sasvim netočno — pripominje p. Rabut O. P. Mi ne možemo priznati zbog netočne analogije s čovjekovom sviješću, da je sva materija nekako usebna i primitivno obdarena sviješću. Da je »dvoilična«. Da u svakoj čestici materije postoji neka infinitezimalna količina svijesti. Da je zakon okupljanja čestica ujedno zakon sve jačeg osvješćivanja.

Ne priznajemo nadalje, da je ikada primarna svijest života, ma do kojega se stupnja ona popela u živim neljudskim bićima, mogla naprosto, uz najmanju morfološku promjenu, prijeći u svijest čovjekovu. To je prva teška zamjerka Teilhardu. On se ispričava i brani izjavom, da je njegova konstatacija samo fenomenalne prirode; da ne želi igrati ulogu filozofa; da spiritualistima dopušta i druge uzroke za postanak čovjekove duše. Sve je to premalo, dok sam tvrdi, da kod kritične točke svijest životinje može planuti u novost — u čovjekovu svijest.

Mi ne priznajemo, da je čovječanstvo izbilo na više točaka planeta od jednom, ili barem nezavisno — u približno isto vrijeme. Nama je ideja poligenizma daleka zbog one druge silne činjenice, s kojom Teilhard prelamio račun — a to je dogma o istočnom grijehu, čovjekovu brodolomu i katastrofi. Kritika Teilhardu predbacuje, da općenito preslabo obrazlaže ideju zla i grijeha u povijesti. U Teilhardovu sistemu optimizma i nade kao da za te apokaliptičke momente i nema mjesta. A za nas grijeh i zlo, sotona i propast, nisu samo neuspjesi na fatalnom probijanju evolucije. To je za nas nešto teško i strašno, skopčano s čovjekovom osobnom i svijesnom odlukom, u sukobu sa samim Bogom, u vezi sa samim demonom.

Teilhard spominje i milost i kušnju (osobito u djelu *Le Milieu divin*). Ali ni milost ni kušnja ne nose naših jasnih obrisa — Božjega života i Božje destinacije obzirom na čovjeka. Njemu je milost pridizanje čovjeka do točke Omega, ali pomoću sila, koje istječu iz debla čovječanstva samoga. Mi bismo tu otkrili dosta pelagijanizma.

Teilhard nadalje nije jasno iznio značenje Kristova Otkupljenja. Kao da je zastao kod Aleksandrijskog pojma Inkarnacije i pobožanstvenjenja svijeta, dok je samo djelo Žrtva i Kristove osobne intervencije zbog našega zla preslabo obradio. Isto tako nema dovoljno smisla za naš pojam eshatona i za naš pojam smrti. Ne niječe on toga, ali ne vidi onog jaza između povijesti svijeta i povijesti slave, između života kušnje i života naplate, kao što to naši najveći teolozi (Schmaus, Rahner) vide.

Zaključak. — P. Isaye D. I. (NRTh, rujna—listopad 1962., str. 868) nabroja neke manjke i netočnosti Teilhardova djela. Sve svodi na dva najteža propusta: neobrađeni pojam stvaranja i pojam Otkupljenja. Ako se

Teilhard brani, da nije teolog, kritika mu zamjerava, što se upušta u teološko raspravljanje.

Osservatore Romano (30. VI.—1. VII. 1962.) u poluslužbenom komentaru »Monituma« isltiče kao najtežu Teilhardovu zabludu »diffetto metodologico«, metodološki manjak, jer prirodnoznanstvenu terminologiju prebacuje na metafizičko i teološko područje — napose u problemu sveobuhvatne evolucije. Time krivo tumači i postanak i razvoj i svrhu svijeta (nužda stvaranja, minimalizam Otkupljenja, naturalizacija grijeha, preslaba distinkcija naravi i nadnaravi, neka vjera u »treću narav« izvan Boga i čovjeka — narav svijeta). U biti — Teilhard bi »ponaravio nadnarav — quel naturalizzare, quasi, il soprannaturale«.

Kad sve promotrimo, čini se da je Teilhard ipak najteže pogriješio time, što se je odevć približio panteizmu. Odakle kao iz neke nejasne magle probija sve ostalo, što je neodređeno ili krivo u sistemu. I sam se je često optuživao — napose u pismima — radi te panteističke napasti. Priznajemo, da je ona zbilja zavodljiva za jednoga učenjaka, koji otkriva u krilu prirode čudo za čudom, jednu silu veću od druge, i razvoj, koji kao da želi probiti »plafon« i doprijeti do božanskoga. No Teilhard je razlikovao Božju transcendentnu narav od prirode. I da nije kroz prirodu i kroz svemir pustio onu čudnu evolucionističku struju, koja samu sebe nosi i usavršava, valjda bio još bolje utvrdio Apsolutni Božji Nadbitak i ovisnost svega u njemu. Previše ga je očarala veličina svemira, napose veličina materije i evolucije. Materiji je pjevao himne, evoluciji je pridavao svojstva demiurga. Materija mu je gotovo prije duha, a evolucija je ostvarila i duh sam. A to su nezgodne i netočne izjave.

Zbrojmo sve i ovaj kratki prikaz ovako završimo: Teilhard de Chardin bio je velik čovjek, divan redovnik, uzoran svećenik, utjecajan apostol, znanstvenik prvoga reda, smion mislilac, vizionar i pjesnik nada sve. Njegova je nakana, da pokrsti Einsteina, ko što je Toma pokrstio Aristotela, hvale vrijedna. Vizije su mu utješne, pune nada i jasnog žara. Krist mu je središte — i to je značajno. Crkva je Kristova objava — i to nas hrabri. Samo da se ikogod nađe i da popravi očite pogriješke, da čitavoj toj viziji dade veću teološku i sigurniju filozofsku koherentnost i opravdanje. Taj bi nas čovjek veoma zadužio. On bi nastavio, čega Teilhard nije stigao učiniti. Ili — možda — nije ni mogao.

DRUGA PASTORALNA KONFERENCIJA NJEMAČKIH TEOLOGA

Dr. S. Doppelhammer

J. M. Reuss, *Glauben heute* (M. Grünewald, Mainz 1962, str. 167). — Ova knjiga sadrži predavanja druge pastoralne konferencije njemačkih teologa, koja je održana pod naslovom »Naša dužnost u vjeri«.

Rudolf Schnackenburg najprije raspravlja dva temeljna pitanja: »Vjerovati prema izričajima Biblije« i »Naša dužnost u vjeri — Poticaji iz Novog Zavjeta«. Odgovor na prvo pitanje pisac ovako sažima: »Vjerovati prema Bibliji znači podvrgnuti se Bogu čitavom svojom osobnošću, u poniznosti